

งานวิจัยชาวบ้าน เรื่อง

เครื่องมือหาปลาของแม่หญิงลุ่มน้ำโขง

กรณีบ้านเชียงแสนน้อย ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

โดย

กลุ่มแม่หญิงบ้านเชียงแสนน้อย และ สมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (MCI)

สนับสนุนโดย

Mekong Connections: Supporting Governance, Transparency, and Local Voices

25 กุมภาพันธ์ 2566

เครื่องมือหาปลาของแม่หญิงลุ่มน้ำโขง

กรณีบ้านเชียงแสนน้อย ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

1. เกริ่นนำ

1.1 ความเป็นมาของการทำวิจัย

ปัญหาแม่น้ำโขงเกิดขึ้นอย่างรุนแรงและสร้างผลกระทบมาอย่างยาวนานกว่า 20 ปีต่อระบบนิเวศและชุมชนท้องถิ่น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชุมชนท้องถิ่นต้องเผชิญกับปัญหาด้วยตัวเองทั้งการแก้ไขกับผลกระทบที่เกิดขึ้นรวมทั้งการคาดเดาถึงสาเหตุของปัญหา นอกจากชาวบ้านแล้วหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนก็ยังไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเมื่อมีการถกเถียงถึงสาเหตุและผู้รับผิดชอบก็ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนในการยืนยันถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นและหลักฐานที่จะชี้ไปถึงสาเหตุของปัญหา การรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นของคนริมโขงที่หาอยู่หากินกับแม่น้ำโขงมาหลายชั่วอายุคนจึงมีความสำคัญ เพราะไม่มีใครจะรู้จักและรักแม่น้ำโขงมากไปกว่าคนริมโขง ความรู้ที่ได้จะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอธิบายถึงสาเหตุของปัญหา และที่สำคัญคือใช้เป็นแนวทางในการจัดการกับปัญหาที่จะเกิดต่อเนื่องไปอีกหลายสิบปี นอกจากนี้มันยังมีความสำคัญในการเผยแพร่ให้คนลุ่มน้ำโขงในจังหวัดอื่นๆได้รับรู้

การศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่นของผู้หญิงมีความสำคัญเนื่องจากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาโดยมากแล้วจะเป็นข้อมูลความรู้ที่ได้จากผู้ชายจึงทำให้เราได้รับความรู้ที่ยังไม่ครบถ้วนนัก นอกจากนี้แล้วความรู้ท้องถิ่นของผู้หญิงยังจะช่วยเหลือกันให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนและซับซ้อนของปัญหา รวมไปถึงอาจจะทำให้ได้แนวทางแก้ไขปัญหาในมุมมองใหม่ๆด้วย ดังนั้นแล้วสมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (MCI) จึงได้ร่วมมือกับกลุ่มแม่หญิงริมโขงใน 5 หมู่บ้านในพื้นที่ 3 อำเภอริมฝั่งแม่น้ำโขงของจังหวัดเชียงรายทำการศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างแม่หญิงกับแม่น้ำโขงในภาคเหนือ” ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งภายใต้โครงการ “เสริมสร้างบทบาทและเครือข่ายแม่หญิงลุ่มน้ำโขง-ภาคเหนือ” ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก Pact Thailand

1.2 วิธีการทำวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้รูปแบบของ “งานวิจัยชาวบ้าน” ซึ่งเป็นงานวิจัยที่มีชาวบ้านเป็นนักวิจัยเพื่อร่วมกันถอดเอาความรู้ท้องถิ่นที่สั่งสมมาในตัวชาวบ้านออกมา โดยมีหน่วยงานภายนอกซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ก็คือเจ้าหน้าที่ของ

สมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขงเป็นผู้ช่วยนักวิจัย ทำหน้าที่ในการนำประชุม จัดบันทึก สรุปและเขียนรายงานวิจัย จากการระดมความคิดเห็นร่วมกันทำให้ได้หัวข้อการวิจัย 3 หัวข้อตามความถนัดและสนใจของกลุ่มแม่หญิงในแต่ละหมู่บ้านคือ 1) *เครื่องมือหาปลาของแม่หญิง* ซึ่งจะทำโดยกลุ่มแม่หญิงบ้านเชียงแสนน้อย ต.เวียง อ.เชียงแสน และกลุ่มแม่หญิงบ้านแจมปอง ต.หล่ายงาว อ.เวียงแก่น 2) *อาหารพื้นบ้านจากแม่น้ำโขง* ซึ่งจะทำโดยกลุ่มแม่หญิงบ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง ต.ริมโขง อ.เชียงของ และกลุ่มแม่หญิงบ้านห้วยลึก ต.ม่วงยาย อ.เวียงแก่น และ 3) *แม่หญิงกับประเพณีพื้นบ้านที่เกี่ยวกับแม่น้ำโขง* ซึ่งจะทำโดยกลุ่มแม่หญิงบ้านปากอิงใต้ ต.ศรีดอนชัย อ.เชียงของ โดยมีนักวิจัยชาวบ้านเป็นผู้หญิง 62 คน ผู้ชาย 2 คน รวมทั้งหมด 64 คน ประกอบด้วยบ้านเชียงแสนน้อย 15 คน บ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง 15 คน บ้านปากอิงใต้ 16 คน บ้านแจมปอง 16 คน และบ้านห้วยลึก 17 คน วิธีการเก็บข้อมูลหลักที่ใช้คือการประชุมกลุ่มเพื่อระดมความรู้ การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การวิจัยครั้งนี้มีความสำคัญต่อการสร้างหลายด้านทั้งการสร้างความรู้ สร้างศักยภาพ สร้างเครือข่าย และสร้างพลังแก่แม่หญิง

1.3 ผลสรุปจากการวิจัยทั้ง 3 เรื่องใน 5 หมู่บ้าน

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้เป็นการสรุปจากการวิจัย 3 เรื่องของ 5 หมู่บ้านซึ่งแม้บางหมู่บ้านจะทำเรื่องเดียวกันแต่ก็มีรายละเอียดต่างกัน หากต้องการข้อมูลรายละเอียดสามารถอ่านเพิ่มเติมได้ในรายงานการวิจัยที่จัดทำแยกเล่มกันของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งได้ทำการอัปโหลดไว้ในเว็บไซต์ของสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (www.mekongci.org) ผลที่ได้จากการวิจัยทั้ง 5 หมู่บ้านสรุปได้ว่าแม่หญิงมีความสัมพันธ์กับน้ำโขงผู้เป็นแม่ในหลายด้านทั้งเรื่อง 1) การหาปลาและสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ 2) การหาสัตว์อื่นๆ ริมน้ำ 3) การหาไก่ 4) การทำเกษตรริมโขง 5) การหาผักธรรมชาติริมโขง 6) น้ำอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน 7) น้ำเพื่อการเกษตร 8) การร่อนทอง 9) การค้าขายสองฝั่งโขง 10) การคมนาคม 11) ประเพณีวัฒนธรรม

หัวข้อที่แม่หญิงเลือกมาทำวิจัย 3 เรื่องสะท้อนเรื่องราวความผูกพันของแม่หญิงกับน้ำโขงผู้เป็นแม่ได้ชัดเจน *ก) เครื่องมือหาปลาของแม่หญิง* จะเห็นว่าเครื่องมือหาปลาของแม่หญิงต่างไปจากของผู้ชายคือมีขนาดเล็กและเบากว่าใช้ในระบบนิเวศที่ต่างไป ชนิดปลาที่จับก็จะต่างกัน ทำให้ความรู้ของแม่หญิงในเรื่องเครื่องมือ ระบบนิเวศ และปลาที่จับต่างไปจากชาย *ข) อาหารพื้นบ้านจากแม่น้ำโขง* การทำอาหารเป็นหน้าที่หลักของแม่หญิงมันจึงสะท้อนความสัมพันธ์และความรู้ได้ดี เช่น เรื่องวัฒนธรรมของรสชาติความล่าไม่ล่าที่สัมพันธ์กับแม่น้ำโขง ความรู้ภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับอาหารจากโขงเป็นสิ่งสะท้อนและบันทึกถึงการเปลี่ยนแปลงและการรับรู้เกี่ยวกับแม่น้ำโขง

พบว่ามีการอาหารพื้นบ้านหลายอย่างที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่เกิดจากการผสมผสานกันของวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์กับวัตถุดิบจากแม่น้ำโขง เช่น ปลาแดกของหมู่บ้านห้วยลึกที่มีรสชาติต่างไปจากหมู่บ้านอื่น *ค) แม่หญิงกับประเพณีพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง* ประเพณีช่วยสะท้อนความสัมพันธ์ของคนกับโขงในด้านที่เป็นนามธรรม โดยเฉพาะมุมมองที่เกี่ยวข้องกับแม่หญิงจะช่วยสะท้อนให้เห็นความละเอียดอ่อนได้มากขึ้น ในประเพณีไหลเรือไฟบงกข์ของบ้านปากอิงใต้คนที่เข้าร่วมงานส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงซึ่งจะทำหน้าที่หลักในการจัดเตรียมวัสดุและอาหาร ส่วนชายจะทำหน้าที่ในการนำประกอบพิธีกรรม

เมื่อน้ำโขงเปลี่ยนก็กระเทือนถึงแม่หญิงหลายด้าน เมื่ออาหารหายากขึ้นก็ต้องลำบากในการไปหาอาหารจากแหล่งอื่นๆหรือเปลี่ยนอาชีพ รสชาติที่เคยกินก็เปลี่ยนเพราะต้องปลาน้ำโขงแพงและหายากต้องใช้ปลาบ่อที่ขายในตลาดมาทำอาหารแทน ความผันผวนของแม่น้ำโขงทำให้ชีวิตคาดเดาได้ยาก ความเดือดร้อนที่เกิดสะท้อนออกมาให้เห็นทั้งความเป็นอยู่ที่ลำบากขึ้นและอารมณ์ความรู้สึกที่มี หลายหมู่บ้านเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งเข้ามาช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยเฉพาะในเรื่องอาหารและรายได้ และนำความเดือดร้อนของชาวบ้านไปเจรจากับประเทศต้นน้ำให้มีการปล่อยน้ำให้เป็นตามระบบธรรมชาติ

1.4 การทำวิจัยเรื่องเครื่องมือหาปลาของแม่หญิงที่บ้านเชียงแสนน้อย

ในการใช้เครื่องมือหาปลาแต่ละอย่างแม่หญิงจะต้องมีความรู้หลายด้านประกอบกันเพื่อที่จะสามารถจับปลาได้ เช่น ความรู้เรื่องปลาที่จะจับว่าแต่ละชนิดอาศัยและหากินอย่างไร ความรู้เรื่องระบบนิเวศที่ปลาอยู่ว่าต้นลึกแค่ไหน น้ำวนหรือเอื่อย มีต้นไม้อะไรหรือพืชอะไรอยู่บ้างบริเวณนั้น ความรู้เรื่องการใช้และซ่อมแซมเครื่องมือหาปลาแต่ละอย่าง ความรู้เรื่องความปลอดภัยและอันตรายจากการหาปลาที่จะใช้ความรู้ในการแก้ปัญหาหลายวิธี เช่น เลี่ยงที่จะไปบริเวณที่เสี่ยง ไปกันเป็นกลุ่มหลายคน ความรู้เรื่องเจ้าที่เจ้าทางที่ต้องไหว้บูชาเพื่อให้โชคมาจับปลาได้ เยอะๆและเพื่อความปลอดภัย

ระบบนิเวศแม่น้ำโขงตามภูมิปัญญาพื้นบ้านแบ่งออกเป็น 11 ระบบคือ 1) *ริมฝั่ง* คือพื้นดินและน้ำบริเวณริมฝั่งแม่น้ำและหนองน้ำ 2) *ดอน* หรือเกาะในแม่น้ำโขง มีทั้งแบบที่จมน้ำในฤดูน้ำหลากและแบบที่เป็นดอนขนาดใหญ่ไม่จมน้ำ มีทั้งดอนดิน ดอนหิน และดอนทราย 3) *หาด* ชาวบ้านแบ่งออกเป็นหาดริมดอนและหาดริมฝั่งแม่น้ำโขง และมีทั้งประเภทหาดทรายและหาดหิน 4) *ร่อง* คือร่องน้ำริมฝั่งที่ไหลอ้อมหินหรือดอนแล้วไหลออกมา ระบบนิเวศแบบนี้จะพบปลาขนาดเล็ก 5) *แจ่ม* หรือแหลมคือส่วนที่ยื่นไปในแม่น้ำ โดยมักจะพบปลาขนาดเล็กบริเวณแจ่มจึงเป็นหนึ่งในแหล่งหาปลาของแม่หญิง 6) *หลง* คือร่องน้ำหรือลำน้ำที่ถูกตัดขาดออกจากแม่น้ำเมื่อเวลาผ่านไป

หลังจากที่กระแสน้ำเปลี่ยนทิศทาง หลงเกิดได้ทั้งในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขา 7) ผา หรือแก่ง เป็นบริเวณที่มีก้อนหินขนาดใหญ่หรือกลุ่มหินในแม่น้ำโขง ส่วนมากจะจมใต้น้ำในฤดูน้ำหลากและไหลมาในช่วงน้ำลด 8) คก คือจุดที่มีความลึกในน้ำโขงและน้ำไหลวน โดยคกมักจะอยู่ใกล้กับผา 9) กว๊าน หรือวังน้ำจะมีน้ำหมุนวนพื้นที่กว้าง 10) น้ำห้วยและน้ำสาขา ปากแม่น้ำจะมีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ปาก(แม่น้ำ)อิง ปาก(แม่น้ำ)งาว 11) หนอง คือแอ่งที่มีน้ำขังในช่วงหน้าแล้งและจะเชื่อมกับแม่น้ำโขงหรือแม่น้ำสาขาในช่วงน้ำท่วมหลาก

ระบบนิเวศสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการหาปลาของแม่ญิงโดยมากจะเป็นพื้นที่น้ำตื้นมีต้นไม้อุดมซึ่งมีทั้งระบบนิเวศในแม่น้ำโขง แม่น้ำสาขา และแหล่งน้ำอื่นๆใกล้เคียง เช่น หาด ร่อง แจ่ม หลง ตัวอย่างจุดหาปลาสำคัญได้แก่ ริมฝั่ง ซึ่งพบได้ตลอดในหมู่บ้านริมโขง โดยมักจะมีพีชขึ้นอยู่เยอะตามริมฝั่ง ในแม่น้ำโขงเดิมจะมีต้นไคร้ขึ้นจำนวนมากซึ่งจะเป็นแหล่งที่อยู่สำคัญของปลา ระบบนิเวศเด่นของบ้านเชียงแสนน้อยคือ หลงกก หรือหนองน้ำบริเวณปากแม่น้ำกกที่เดิมเคยเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำแต่ถูกตัดขาดออก ปัจจุบันหลงกกกลายเป็นจุดหาปลาสำคัญของแม่ญิงบ้านเชียงแสนน้อยแทนแม่น้ำโขง

เครื่องมือหาปลาที่แม่ญิงบ้านเชียงแสนน้อยใช้มี 12 ชนิดคือ 1) จำ หรือยอ 2) หิง หรือสวิง 3) สุ่ม 4) ตุ่มเอียน หรือตุ้มปลาไหล 5) แหทอดงม 6) แหเปา หรือแหตีนสร้อย 7) เบ็ดก่อง หรือเบ็ดปลาหลิม 8) เบ็ดปลาชีว 9) มองปลาชีว 10) หิง(สวิง)กะลือก หรือสวิงตักปลา 11) ข้องใส่ปลา 12) กระชังชังปลา

2. ข้อมูลพื้นฐานของบ้านเชียงแสนน้อย

บ้านเชียงแสนน้อย หมู่ 7 ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงใกล้ปากแม่น้ำกก ถือเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้สายน้ำใหญ่สองสาย คือสายน้ำโขงและสายน้ำกก บ้านเชียงแสนน้อยเป็นแหล่งที่ตั้งของเมืองโบราณในอดีต โดยมีพระธาตุสองพี่น้องเป็นโบราณสถานสำคัญในหมู่บ้าน อาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพหาปลาชาวบ้านสามารถหาปลาได้ตลอดทั้งปี จนได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านขายปลาที่ใหญ่ที่สุดในแถบอำเภอเชียงแสน นอกจากหาปลาแล้วยังทำการเกษตร พื้นที่ส่วนใหญ่จะทำการเพาะปลูกใบยาสูบเพื่อส่งโรงบ่มในแถบนั้น บ้านเชียงแสนน้อยถือเป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทั้งด้านภูมิศาสตร์และระบบนิเวศหมู่บ้านหนึ่งเลยก็ว่าได้

ปี 2532 ยุคของพลเอกชาติชาย ถือเป็นปีแห่งการเปลี่ยนแปลงของชุมชนช่วงแรก เนื่องจากเริ่มมีนายทุนเข้ามาคว้านซื้อที่ดินในหมู่บ้าน ด้วยเป็นชุมชนที่ค่อนข้างยากจน วิถีชีวิตพึ่งพาแม่น้ำเป็นหลักมากกว่าทำเกษตร และเม็ดเงินที่ได้ถือว่าสูง หลายครอบครัวจึงทยอยขายที่ดินให้นายทุนเพื่อนำเงินมาสร้างบ้าน และจนเจือครอบครัวหลังจากที่ชาวบ้านขายที่ก็เริ่มมีปัญหาของแม่น้ำโขงเข้ามา ปี 2548 ปลาในแม่น้ำโขงเริ่มน้อยลง ชาวบ้านเริ่มจังกตุ

เห็นว่าจับปลาไม่ได้เหมือนแต่ก่อนก็เริ่มปรับเปลี่ยนพื้นที่หาปลา จากหาแม่น้ำโขงเป็นหลักก็เริ่มไปหาตามแม่น้ำกก หลง หนอง จนปี 2552 มีโครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้าไปตามแม่น้ำกก ทั้งชุดลอกทราย ทำท่าเรือ ยิ่งส่งผลกระทบต่อชาวบ้านหาปลาได้น้อยลง ปัจจุบันวิถีชาวบ้านถูกปรับเปลี่ยน จากหาปลาเป็นหลักก็หันไปทำอย่างอื่นร่วมด้วย เช่น รับจ้างภาคเกษตรให้นายทุนเช่นหักข้าวโพด เก็บถั่วแขก เป็นต้น มีการเช่าที่นายทุนทำเกษตร รับจ้างทั่วไป

3. ความสัมพันธ์ของผู้หญิงบ้านเชียงแสนน้อย กับแม่น้ำโขง

1. *หาปลาและสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ* การหาปลาและสัตว์น้ำเป็นความสัมพันธ์หลักของคนกับโขง ซึ่งก็ยังคงรวมไปถึงแม่น้ำสาขาและแหล่งน้ำอื่นๆที่มีระบบนิเวศเชื่อมกับแม่น้ำโขงด้วย เช่น หนองน้ำ และหลงซึ่งเป็นหนองน้ำประเภทหนึ่งที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำสาขาแต่ถูกตัดขาดออกไปเมื่อเส้นทางน้ำเปลี่ยน เช่น หลงบริเวณปากแม่น้ำกก แม่หญิงจะหาปลาตามระบบนิเวศที่ไม่ลึกและอันตราย เช่น บริเวณริมฝั่ง หนอง และหลง ส่วนผู้ชายจะหาในแม่น้ำเป็นหลัก ปลาที่แม่หญิงจับจะเป็นปลาขนาดเล็กกรวมไปถึงการหาสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ เช่น กุ้ง หอย ปู ก็เป็นงานของผู้หญิงเช่นกัน กุ้งน้ำโขงตัวจะใหญ่โดยชาวบ้านจะใช้จำ (ยอ) หาเป็นหลัก

2. *การหาผักตามธรรมชาติริมฝั่ง* เช่น ผักต้นอ้อ

3. *เก็บไถ* ปัจจุบันการเก็บไถเก็บกันเป็นส่วนน้อย ช่วงไถออกชาวบ้านจะไปเก็บบริเวณแก๊สหลี เก็บเพื่อกินไม่ถึงกับนำไปขาย ตามริมฝั่งก็ทำกันตลิ่งพัง แล้วยังมีการเดินเรือเพิ่มมาอีก ไถแทบไม่ได้ไปเก็บกันเลย ถ้าพูดถึงสมัยก่อนพื้นที่ตามริมฝั่งจะเป็นเกาะแก่ง เป็นหินธรรมชาติ ไถจะเกิดตามหิน เวลาไปเก็บไถไปกันหลาย ๆ คน สนุกสนาน

4. *ทำเกษตรริมโขง* ช่วงฤดูการเพาะปลูกคือช่วงหน้าหนาว ช่วงนั้นชาวบ้านจะปลูกผักกาด ผักชี ฟักทอง ถั่ว กะหล่ำ ทุกอย่างที่กินกันในครอบครัวก็จะไปปลูกไว้ตลอดริมโขง พื้นที่ริมโขงไม่มีเจ้าของอย่างเป็นทางการ รั้วรั้วกันว่าใครปลูกบริเวณนี้ ถ้ามีคนปลูกแล้วก็จะไปปลูกอีกที่ แบ่งกันทำ แบ่งกันปลูก แบ่งกันกิน พื้นที่ทำเกษตรริมโขงสมัยนั้น ถ้าแบ่งก็คนละ 2-3 แปลง ปลูกพอได้กิน ระยะเวลาปลูกขึ้นอยู่กับพันธุ์ผัก

5. *ร้อนทอง*

4. เครื่องมือหาปลาของแม่ญิงเชียงแสนน้อย

เครื่องมือหาปลาของแม่ญิงเชียงแสนน้อยที่ใช้มี 12 ชนิดคือ 1) จำ หรือยอ 2) หิง หรือสวิง 3) สุ่ม 4) ตุ่ม เอียน หรือตุ้มปลาไหล 5) แหทอดม 6) แหเปา หรือแหตีนสร้อย 7) เบ็ดก่อง หรือเบ็ดปลาหลิม 8) เบ็ดปลาชีว 9) มอปลาชีว 10) หิง(สวิง)กะลือก หรือสวิงตักปลา 11) ข้องใส่ปลา 12) กระชังปลา

ในการไปหาปลาจะมีความเชื่อเรื่องเจ้าที่ที่จะอยู่ตามบริเวณที่ไปหาปลาทั้งแม่น้ำและหนองน้ำ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องแม่นางเรือ เวลาออกเรือหาปลาทุกครั้งต้องบอกกล่าว ไหว้ด้วยของหวานขอให้ได้ปลา ขอให้ปลอดภัย เรือใหม่ก่อนเอาเรือลงน้ำต้องดูวัน เลือกวันดี ไหว้ของคาวหวาน ดอกไม้ ให้แม่นางเรือปกปักรักษา

วางดอกไม้ ธูป เทียน ของหวานเพื่อบูชาแม่นางเรือก่อนออกหาปลา

1) จำ (ยอ)

ลักษณะ จำเป็นเครื่องมือที่แม่ฉึ่งใช้กันเยอะ จำมีหลายชนิดแบ่งได้ตามขนาดของตัวจำและตาข่าย ที่ชาวบ้านเชียงแสนน้อยนิยมใช้จะมีขนาดตาข่ายตั้งแต่ 1.5 - 2 เซนติเมตร แม่ฉึ่งบ้านแจมป่องส่วนมากนิยมตาข่ายใช้ขนาด 6 คอก ขนาดความถี่ของตาอยู่ที่ 0.5 เซนติเมตร ใช้จับปลาและสัตว์น้ำได้ทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ จำจะมีส่วนประกอบ 2 ส่วนคือตาข่ายและโครงจำ ส่วนแรกจะเป็นตาข่ายรูปสี่เหลี่ยมปลายทั้ง 4 ด้านผูกติดกับไม้ที่เรียกว่าขาจำ ส่วนที่สองโครงจำ ประกอบด้วยขาจำ คันถือ และก้องแก้ง ขาจำมีความยาวประมาณ 400 เซนติเมตร คันถือมีความยาวประมาณ 500 เซนติเมตร หัวคันถือถูกมัดเข้าติดกับไม้ที่เป็นรูหัว-ท้ายรูปกากบาทเรียกว่าก้องแก้งที่มีไว้สำหรับสอดขาจำมีความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร สานยึดปลายกันไม้แตกด้วยเชือกสายรัดพลาสติก

การใช้งาน นำตาข่ายผูกกับขาจำทั้ง 4 ด้าน จากนั้นประกอบโครงจำ โดยนำขาทั้ง 4 ด้านสอดเข้าไปในรูก้องแก้งที่ผูกติดกับคันถือ เมื่อประกอบเสร็จแล้วยกไปวางในน้ำบริเวณริมตลิ่งที่เป็นที่โล่งเพื่อสะดวกในการยกจำขึ้นลง วางไว้ในน้ำประมาณ 2-3 นาทีแล้วยกขึ้นหรือถ้ามองเห็นว่ามีปลาเข้าก็สามารถยกขึ้นได้เลย

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ตลอดทั้งปี

บริเวณที่ใช้ ริมตลิ่ง ที่เป็นที่โล่ง ใช้ได้ทั้ง หนอง หลงกก แม่น้ำกก และแม่น้ำโขง

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลานิล ปลาสวาย ปลาสร้อย ปลาชิว กุ้ง ปลากระจกหรือปลาแวน

2) หิง (สวิง)

ลักษณะ สวิงที่แม่ฉึ่งใช้ในภาคเหนือจะเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมต่างไปจากที่อื่นที่จะเป็นทรงกลม ปากหิงหรือขอบหิงทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกตัดทรงเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมขนาดด้านละ 75 เซนติเมตร บริเวณปากหิงจะมีเชือกในล่อนผูกไว้เป็นช่วงๆห่างประมาณ 1-2 นิ้วที่ทำหน้าที่มัดไม้ไผ่กับลวดเส้นหนาที่เป็นโครงอยู่ด้านในปากหิง และตาข่ายทรงกรวย โดยตาข่ายจะทำมาจากด้ายเทียมมีก้นลึกประมาณ 100 เซนติเมตรมีขนาดตากว้าง 2 เซนติเมตร

การใช้งาน ใช้หิงซ้อนตามริมตลิ่งที่เป็นโขดหินและป่าริมน้ำที่มักมีปลาอาศัยอยู่ เช่น บริเวณรอบต้นไคร้ น้ำในริมฝั่งแม่น้ำโขง สวิงสามารถซ้อนได้ 2 แบบคือซ้อนคนเดียวแล้วยกขึ้นตามปกติ โดยใช้มุมสามเหลี่ยมเข้าหามุมต่างๆจากนั้นใช้ข่าไล่ปลาเข้าสวิง และแบบที่สองคือซ้อนเข้าหากัน 2 คนวิธีการนี้จะต้องมีคู่โดยยืนจับสวิงคนละฝั่งแล้วซ้อนไล่ปลาเข้าหากัน

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ช่วงน้ำลด

บริเวณที่ใช้ ริมตลิ่งที่เป็นป่าริมน้ำ น้ำไม่ลึกมาก ใช้ได้ทั้งริมหนอง หลงกก แม่น้ำกก และแม่น้ำโขง

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลานิล ปลาสร้อย สลิด ชิว กุ้ง ปลากระจกหรือปลาแวน

3) สุ่ม

ลักษณะ สุ่มเป็นเครื่องสานรูปทรงกรวยคว่ำตัดปลายส่วนหัวแคบส่วนตีนจะบานออก สุ่มทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นซี่ปลายแหลมเพื่อปักลงโคลนดินได้ง่าย ซี่สุ่มจะถูกถักร้อยด้วยเชือกสายรัดพลาสติก ยึดซี่ไม้ไผ่เข้ากับโครงหลักที่ทำจากไม้ไผ่แข็งหรือลวดแข็งม้วนโค้งเป็นวงกลมอยู่ด้านใน โครงวงกลมด้านในจะมี 3 ขนาดด้วยกัน เริ่มจากโครงยึดส่วนหัวสุ่มทรงวงกลมขนาดความกว้าง 20 เซนติเมตร ส่วนหัวถูกพันด้วยเชือกพลาสติกหลายรอบกว่าส่วนอื่น เพื่อเพิ่มความแข็งแรงและสะดวกในการใช้งาน โครงยึดกลางสุ่มขนาด 40 เซนติเมตร และโครงยึดปลายด้านล่างสุดขนาด 60 เซนติเมตร ความสูงของสุ่มประมาณ 75 เซนติเมตร

การใช้งาน ใช้จับปลาบริเวณน้ำตื้นโดยจะสังเกตว่าบริเวณไหนมีปลาจากความขุ่นของน้ำ ในการจับจะใช้สุ่มครอบลงไปใต้น้ำพร้อมกับปิดปากด้านบนสุ่มด้วยมือเพื่อกันไม่ให้ปลากระโดดออก หลังจากนั้นค่อย ๆ ล้วงมือลงไปทางปากสุ่มเพื่อคลำหาปลา

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ฤดูร้อน ช่วงน้ำลดอาจจะถึงระดับน้ำแห้งขอด มีโคลน ลักษณะคล้ายที่นา

บริเวณที่ใช้ ริมตลิ่งที่เป็นพื้นที่ราบ ทุ่งนา หนอง หรือหลังกก

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลาช่อน ปลานิล ปลาดุก

4) ตุ่มเอียน (ตุ่มปลาไหล)

ลักษณะ เป็นเครื่องมือจับปลาไหลและสัตว์น้ำอื่น ๆ เช่นปู ปลาขนาดเล็กบางชนิด และกบ โดยใช้เหยื่อล่อไว้ด้านในตุ่ม ตุ่มเอียนสูงประมาณ 60 เซนติเมตร ทำมาจากตอกไม้ไผ่สานลายขัด กันป่อง คอเรียวยาว บริเวณปากบานออกเล็กน้อย บริเวณปากกว้างประมาณ 1 นิ้ว ตุ่มเอียนแบ่งออกเป็น 3 ส่วน 1) ตัวตุ่ม ฐานกว้างประมาณ 1 นิ้วครึ่ง กลมป่อง ส่วนก้นมีเงี่ยงปากกลมอยู่ด้านบนฐานลักษณะเป็นเงี่ยงปิด 2) กรวยใส่เหยื่อ หรือใส่ตุ้ม สานด้วยตอกไม้ไผ่ ลักษณะเป็นทรงกรวยยาวปลายแหลม ขนาดเล็กกว่าตัวตุ่ม ปากใส่ตุ้มกว้างประมาณ 1 นิ้ว สูง 50 เซนติเมตร กะพ้อใช้สำหรับใส่เหยื่อล่อแล้วสวมลงในตัวตุ่ม สามารถถอดเข้าออกได้ 3) ขาหยั่ง 2 ข้างทำมาจากไม้ไผ่เหลากกลม ปลายแหลมเพื่อเสียบลงโคลนและดินได้ง่ายมีไว้สำหรับยึดตัวตุ่ม

การใช้งาน เตรียมเหยื่อปลาไหลเช่นปู ปลา หอย ตายปล่อยไว้ให้เน่าเนื่องจากปลาไหล ชอบกินของเน่าเหม็น จากนั้นนำเหยื่อใส่ในกะพ้อแล้วสวมลงในตัวตุ่ม ตุ่มเอียนถูกออกแบบมาเพื่อจับปลาไหล ดังนั้นต้องนำตุ่มเอียนไปวางบริเวณที่คาดว่าจะมีปลาไหล วางในบริเวณที่น้ำไม่ลึกมาก ใต้ท้องน้ำมีโคลนเล็กน้อย การวางตุ่มใช้ขาหยั่งเสียบลงบริเวณโคลน วางให้เงี่ยงอยู่ระดับพื้นดินใต้น้ำ ปลายปากตุ่มโผล่พ้นน้ำเล็กน้อย จากนั้นใช้หญ้าคลุมปากตุ่มไว้ป้องกันไม่ให้ปลาไหลออก วางไว้ข้ามคืนหรือหลายวันก็ได้

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ช่วงฤดูฝน

บริเวณที่ใช้ ริมตลิ่งที่เป็นพื้นที่ราบ น้ำนิ่งไม่ลึกมาก ทุ่งนา หนอง หรือหลังกก

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลาไหล

5) แหทอดงม

ลักษณะ เป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่ง สานด้วยด้ายถักเป็นตาข่ายทำเป็นช่อง ๆ ความห่างขึ้นอยู่กับขนาดของแห แหเมื่อกางออกจะมีลักษณะเป็นวงกลม บริเวณตีนแหจะถ่วงด้วยเหล็กเป็นห่วง ๆ ชาวบ้านเรียกว่า สร้อยแห ใส่ไว้เพื่อให้แหจมลงพื้นที่ แหทอดงมมีขนาดเล็กและเบากว่าแหเปา ความยาวของแหอยู่ที่ประมาณ 6 ศอก ขนาดตาข่ายประมาณ 5 เซนติเมตร

การใช้งาน ม้วนเก็บเชือกส่วนหัวของแหถือไว้ในมือส่วนหนึ่ง จับบริเวณกลางแห วางพาดลงบนไหล่มาถึงศอก พาดข้างที่ถนัดซ้ายหรือขวาก็ได้ ถ้าวางไหล่ขวาใช้นิ้วด้านขวาเกี่ยวสร้อยแหที่ด้านล่างไว้เท่าที่เกี่ยวได้ ส่วนมือซ้ายช่วยจับสร้อยแหด้านล่างตามถนัด จากนั้นเหวี่ยงแหไปข้างหน้าแหจะแตกกางออกเป็นวงกลมไปคลุมที่ตัวปลา สร้อยแหจะจมลงน้ำป้องกันไม่ให้ปลาออก จากนั้นดึงเชือกส่วนหัวที่มัดติดกับแหไว้ขึ้นมา

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ใช้ได้ตลอดทั้งปีตามสระและอ่างเก็บน้ำ ถ้าน้ำธรรมชาติเช่นน้ำโขง น้ำกก หลง จะใช้ช่วงน้ำลด หนาวร้อน

บริเวณที่ใช้ หวานที่ไม่มีหญ้า ใช้น้ำตื้น

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลาขนาดเล็ก กลาง ใหญ่

6) แหเปา หรือแหตีนสร้อย

ลักษณะ คล้ายกับแหทอดม แต่จะมีขนาดใหญ่กว่า เป็นแหคู่เรือ ความยาวประมาณ 12 คอก ขนาดตาข่าย 5 เซนติเมตรขึ้นไป แหเปาไว้จับปลาตัวใหญ่ส่วนมากผู้ชายจะใช้แหชนิดนี้เพราะน้ำหนักค่อยข้างเยอะ ใช้น้ำลึก เป็นแหคู่เรือขนาด 12 คอก ผู้หญิงใช้น้อยเพราะใหญ่และหนัก

การใช้งาน ม้วนเก็บเชือกส่วนหัวของแหถือไว้ในมือส่วนหนึ่ง จับบริเวณกลางแห วางพาดลงบนไหล่มาถึง คอก พาดข้างที่ถนัดซ้ายหรือขวาก็ได้ ถ้าวางไหล่ขวาใช้นิ้วด้านขวาเกี่ยวสร้อยแหด้านล่างไว้เท่าที่เกี่ยวได้ ส่วนมือซ้ายซ้ายจับสร้อยแหด้านล่างตามถนัด จากนั้นเหวี่ยงแหไปข้างหน้าแหจะแตกกางออกเป็นวงกลมไปคลุมที่ตัวปลา สร้อยแหจะจมลงน้ำป้องกันไม่ให้ปลาออก จากนั้นดึงเชือกส่วนหัวที่มัดติดกับแหไว้ขึ้นมา

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ช่วงน้ำลด

บริเวณที่ใช้ หวานที่ไม่มีหญ้า ใช้น้ำลึก

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลาขนาดกลาง ใหญ่

7) เบ็ดก่อง หรือเบ็ดปลาหลิม

ลักษณะ คันเบ็ดทำจากไม้ไผ่เหลากลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร คันเบ็ดมีความยาวประมาณ 3-4 ฟุต ปลายเหลาเป็นปมเพื่อผูกเชือก ความยาวเชือกประมาณ 1 ฟุตครึ่ง ปลายเชือกผูกติดกับเบ็ดขนาดเบอร์ 9 หรือ 10

การใช้งาน เบ็ดก่องจะใช้ปลาลูก เขียด และไส้เดือนเป็นเหยื่อ เสร็จแล้วย่อยเบ็ดลงตามริมฝั่ง จะถ่อคันเบ็ดหรือปักดินก็ได้ จากนั้นสังเกตว่ามีปลามากินเหยื่อไหม ถ้ามีปลามากินเหยื่อเบ็ดจะขยับ ถ้าเบ็ดขยับให้เรากระตุกเบ็ดขึ้นมาทันที

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ตลอดทั้งปี ใ้เยอะช่วงปลาขึ้น

บริเวณที่ใช้ ตามริมฝั่ง น้ำกก น้ำโขง หนอง หลง

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลาช่อน ปลาดุก ปลากุด

8) เบ็ดปลาชีว

ลักษณะ คันเบ็ดทำจากไม้ไผ่เหลากลม เบ็ดปลาชีวสายเบ็ดจะยาวกว่าเบ็ดก่อก และมีย่อยหรือโพง ปลายเหลาเป็นปมเพื่อผูกเชือกติดกับเบ็ด ใช้เบ็ดขนาดเบอร์ 15

การใช้งาน เบ็ดปลาชีวจะใช้ขั้วเหนียว ไซมด ไล่เดือน เสร็จแล้วย่อยเบ็ดลงตามริมฝั่ง จะถือคันเบ็ดหรือปักดินก็ได้ จากนั้นสังเกตว่ามีปลามากินเหยื่อไหม ถ้ามีปลามากินเหยื่อเบ็ดจะขยับ ถ้าเบ็ดขยับให้เรากระตุกเบ็ดขึ้นมาทันที

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ตลอดทั้งปี ใช้เยอะช่วงปลาขึ้น

บริเวณที่ใช้ ตามริมฝั่ง น้ำกก น้ำโขง หนอง หลง

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลาชีว

9) มองปลาชีว

ลักษณะ มองเป็นตาข่ายรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าทำด้วยเชือกไนลอน มีจั่น (ตะกั่ว) ถ่วงขอบด้านล่างให้มองจม มีทุ่นอยู่ด้านบนผู้ติดกับตาข่ายเป็นช่วง ๆ ทำให้ลอย มองมีหลายขนาดขึ้นอยู่กับชนิดของปลาที่จะใช้จับโดยใช้ขนาดตาของตาข่ายตั้งแต่ 1.3 - 5 เซนติเมตร มองปลาใหญ่จะมีขนาดตาอยู่ที่ 2-5 เซนติเมตร ความสูง 100-50 ตา มองที่ผู้หญิงใช้จะเป็นมองขนาดเล็กเรียกว่ามองปลาชีว มองขนาดใหญ่สุดที่แม่หญิงใช้จะมีขนาดตาอยู่ที่ 2 เซนติเมตร

การใช้งาน ใช้วางเรียงเลาะตามแหล่งน้ำในตอนเย็นและไปยาม (เก็บ) ในตอนเช้า

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ใช้ช่วงน้ำลด

บริเวณที่ใช้ ที่โล่ง น้ำนิ่ง ตามหนอง หลง และแม่น้ำโขงบางจุด

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลานิล ปลาสร้อย สลิด ชিং กุ้ง ปลากระจกหรือปลาแวน ปลาช่อน

10) หิงกะล็อก หรือหิงตักปลา

ลักษณะ เป็นอุปกรณ์เสริมที่ใช้สำหรับจับปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ที่มีขนาดไม่ใหญ่มาก หิงกะล็อกจะใช้คู่กับ ยอ หรือสวิง เพื่อให้ง่ายต่อการจับปลาในร่อง ปากหิงกะล็อกจะมีทรงกลม ตัดด้วยลวดแข็งกว้างประมาณ 20 เซนติเมตร ตาข่ายถักด้วยด้ายเทียมสีขาวรูปทรงกรวย ก้นแหลม ตาข่ายจะถูกลานเข้ากับปากหิง ก้นลึกประมาณ 70 เซนติเมตร เสริมด้วยด้ามจับที่ทำจากไม้ไผ่เหลากลมขนาดพอดีกับมือต่อติดกับลวดแข็งปากหิง ความยาวของ ด้ามจับประมาณ 50 เซนติเมตร

การใช้งาน หิงกะล็อกจะถูกนำติดตัวไปด้วยทุกครั้งเมื่อชาวประมงไปยกยอ และช้อนปลา เมื่อยกยอได้ ปลา ก็จะนำหิงกะล็อกช้อนปลาที่อยู่ในยอเข้าหิงเพื่อนำไปใส่ในข้อง โดยจับที่ด้ามจับแล้วตักปลาได้เลย

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ตลอดทั้งปี

บริเวณที่ใช้ หนอง หลงกก แม่น้ำกก และแม่น้ำโขง

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลาขนาดไม่ใหญ่มากทุกชนิด

11) ข้องใส่ปลา

ลักษณะ เป็นเครื่องมือจักสานชนิดหนึ่งมีหลายขนาด สานด้วยตอกไม้ไผ่ ลักษณะรูปทรงคล้ายโองน้ำหรือหม้อดินหุงข้าว สูงประมาณ 40 เซนติเมตร ก้นข้องเพิ่มความแข็งแรงด้วยการใช้ไม้ไผ่วางขัดแล้วสานลายขัดเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวข้องกลมป่อง คอคอดเข้าแล้วค่อย ๆ บานออกเป็นส่วนปาก ปากข้องกว้างประมาณ 20 เซนติเมตร เย็บเพิ่มเติมด้วยเชือกสายรัดพลาสติก บริเวณปากข้องจะมีฝาข้อง เรียกว่า งาม สานด้วยไม้ไผ่ทรงกรวยปากกลมประมาณ 18 เซนติเมตร ปลายแหลมความยาวประมาณ 20 เซนติเมตร ข้องมีหู 2 ข้างไว้ห้อยเชือกเพื่อสะพายเวลาไปหาปลา

การใช้งาน เวลาออกไปหาปลาชาวประมงจะผูกข้องติดตัวไว้บริเวณเอว เพื่อนำไปใส่ปลา กุ้ง หอย ปู หรือสัตว์น้ำขนาดเล็กชนิดอื่น ๆ ที่จับได้ ใส่ปลาลงบริเวณปากงา โดยไม่ต้องเปิด-ปิดฝางาบ่อย

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ตลอดทั้งปี

บริเวณที่ใช้ หนอง หลงกก แม่น้ำกก และแม่น้ำโขง

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ สัตว์น้ำทุกชนิดที่มีขนาดเล็กและกลาง

12) กระชังขังปลา

ลักษณะ เป็นถุงทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า สานด้วยเชือกไนลอนสีเขียว ขนาดตาประมาณ 2 เซนติเมตร จากหัวท้ายกระชังสูงประมาณ 100 เซนติเมตร เพื่อเพิ่มรูปทรงและความแข็งแรงของกระชัง หัว-ท้ายกระชังเสริมด้วยเหล็กเส้นเล็กม้วนเป็นทรงกลมประมาณ 40 เซนติเมตร หัวกระชังเย็บติดกับเชือกเส้นใหญ่ หนา เพื่อเป็นสายสะพายหรือใช้เพื่อแขวนกระชังไว้ระหว่างหาปลา ปากกระชังเสริมด้วยเหล็กเส้นเล็กม้วนเป็นทรงกลมเช่นกันกับหัวท้ายแต่จะมีขนาดประมาณ 20 เซนติเมตร ปากกระชังถูกเย็บปิดด้วยผ้าฝ้ายทรงกรวยท้ายกรวยเปิดเพื่อสะดวกในการจับปลาลงประชังและป้องกันปลากระโดดออก

การใช้งาน เมื่อออกไปหาปลา ชาวประมงจะนำกระชังติดไปด้วยทุกครั้ง เพื่อใช้เป็นที่เก็บปลาโดยเฉพาะปลาที่มีขนาดใหญ่ ขณะหาปลาชาวประมงจะนำกระชังไปผูกหรือห้อยไว้กับกิ่งไม้หรือหัวเรือ เมื่อจับปลาได้ก็จะนำมาใส่ในกระชัง ข้อดีคือ กระชังมีขนาดใหญ่ ขังปลาได้หลายตัว พื้นที่กว้างขังปลาแล้วปลาไม่ตาย และสะดวกในการขนย้าย

ช่วงฤดูกาลที่ใช้ ตลอดทั้งปี

บริเวณที่ใช้ หนอง หลงกก แม่น้ำกก และแม่น้ำโขง

ชนิดพันธุ์ที่จับได้ ปลาขนาดใหญ่ ทุกชนิด

5. การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงกับการหาอยู่หากินของแม่ญิง

ความผันผวนของแม่น้ำโขงที่ผิดเพี้ยนไปจากธรรมชาติทำให้ชีวิตที่ผันผวนคาดเดาได้ยากตามไปด้วย ยามฤดูเก็บไถมาถึงก็ไม่ว่าปีนี้จะมิไถให้กินให้เก็บขายหรือไม่หรือเก็บๆไปก็ไม่รู้ว่าน้ำจะขึ้นวันไหนจะรอเก็บไถหรือควรจะไปหาทำอย่างอื่นแทน การปลูกผักตามริมน้ำก็ต้องเสี่ยงเอาว่าจะพอได้กินได้ขายหรือจะขาดทุนเพราะน้ำท่วมฉับพลันต้องรอล้นเอาวันต่อวัน ถึงรู้ว่าเสี่ยงแต่ก็ต้องทำเพราะไม่มีทางเลือก การที่ต้องเจอกับปัญหาเหล่านี้ซ้ำๆมาเป็น 20 ปีทำให้แม่ญิงได้เรียนรู้และหาทางออกกันไปตามสภาพ คำพูดของแม่ญิงบ้านเชียงแสนน้อยดูจะเป็นคำที่อธิบายภาพทั้งหมดได้เป็นอย่างดี

“ถ้าให้พูดถึงเรื่องราวในอดีตแม่น้ำโขงถือเป็นสายน้ำแห่งชีวิต ชาวบ้านแถบนี้ทั้งหมดพึ่งพาแม่น้ำโขงทั้งไปตกจำ หาลา ปลา ปลูกพืชผักตามริมโขง หาพืชผักตามธรรมชาติ ชีวิตพึ่งพาแม่น้ำโขงเป็นหลัก 20 ปีก่อนหน้านี้ตอนที่เขายังไม่ทำตลิ่งไปตกจำ ซ้อนปลา พอได้กิน แต่มาหลังๆลำบากมาก สมัยก่อนมีหญ้ามีต้นไคร้ตามริมฝั่ง ปลาเล็กปลาน้อยก็จะอาศัยอยู่ตามนั้น

แต่ตอนนี้เปลี่ยนไปแล้ว แต่ก็ยังไม่ถึงกับทำอะไรไม่ได้เลยถ้าไปหากก็พอได้กินอยู่ ถ้าน้ำแห้งทั้งหลงกก แม่ๆก็พอกันไปตั้งยอ ยกยออยู่ ผู้ชายก็จะออกเรือบ้างไปไล่มอง แถวหลงกก เรื่องที่น้ำแห้งอีกอย่างตอนนี้แม่น้ำโขงตอนนี้ก็ไม่ค่อยสะอาดขยะเยอะขึ้น น้ำโขงสกปรกขึ้น นอกจากนั้นยังมีเรื่องคราบน้ำมัน เรามองว่ามันมีผลกระทบจากเรือเงินทั้งนั้น ทั้งปล่อยน้ำจากเขื่อน(เงิน)ให้เรือส่งสินค้าวิ่ง

การหาอยู่หากินแต่ก่อนก็จะมีเครื่องมือที่หลากหลาย จะมีเบ็ดปลาชีว จำ สวิง ปลากี่เยอะ ทั้งกุด ชิว สร้อย ทองกาย ปลามีทุกอย่าง กุ้งก้ามกามก็มี กุ้งฝอย มีผักธรรมชาติให้เก็บกิน เช่น ผักต้นอ้อ มีไถเยอะไปหมด ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปลง ตลิ่งก็ลำบากกว่าเดิม ไม่มีที่ทอดแห ยกยอ ปลาก็เริ่มน้อยลง 10 กว่าปีมานี้ ช่วงน้ำขึ้นปกติจะมีปลา ลงไปยกยอกลับไม่มี ปลาบางชนิดที่หายไปเลยก็มี อย่าง สร้อย หวาน กุด ปลาที่เคยหาได้ไม่ได้ ไม่รู้ว่ามันเกิดจากอะไร ปลาหลด ปลาแกก

ระบบนิเวศแต่ก่อนจะเป็นธรรมชาติมีหินธรรมชาติตามริมฝั่ง ไถ ก็จะมีเกิดตามหิน น้ำช่วงที่ไถออกจะไหลเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ขึ้น-ลงกระซอกเหมือนตอนนี้

ทุกวันนี้แค่ระดับน้ำขึ้น-ลงยังไม่เป็นไปตามเดิม คาดการณ์อะไรไม่ค่อยได้ ไกอ่อนไหวมากถ้าน้ำขุ่นก็จะไม่มี ถ้าน้ำมาแรงหน่อยก็จะหลุด 2-3 ปีก่อนไกอไม่มีเลย แต่ปีที่แล้วตรงเก๊าสะหลี แม่ไปเก็บอยู่ เวลาไปเก็บไกมันสนุก ไปกันหลายคน ไปเก็บมากี่มาแบ่งกันกินไม่ได้ถึงกับเอามาขาย

นอกจากไกอแล้วก็มีการทำเกษตรริมโขง มีดินตามตลิ่ง ชาวบ้านปลูกผักกัน ช่วงหนาว ผักกาด ผักชี ฟักทอง ถั่ว กะหล่ำ ทุกอย่างที่เรากิน ใครจะลงไปปลูกได้หมดตลอดริมโขง พื้นที่ที่ใช้ปลูกก็ไม่เยอะคนละ 2-3 แปลง ปลูกพอได้กิน ระยะเวลาปลูกก็ขึ้นอยู่กับพันธุ์ผัก ปัจจุบันการทำเกษตรริมโขงแถวบ้านเราเหลือที่เดียว นอกนั้นเลิกทำกันหมดแล้ว หรือใครมีที่ไร่ที่สวนก็ไปปลูกตามไร่สวนไม่ลงโขงเหมือนแต่ก่อนแล้ว

ประเด็นเรื่องการทำเขื่อนกันตลิ่งถามว่ามีปัญหาไหม มันมีมากแต่ถ้าไม่กั้นก็ตลิ่งพัง เขื่อนกันตลิ่งเพิ่งทำเมื่อ 2-3 ปี เขาทำตั้งแต่เชียงแสนมา ทำมาเรื่อยๆ ที่อื่นทำกันไว้หมดถ้าเราไม่ทำมันก็มากัดเซาะทางเรา มันพังมาเรื่อยๆ โดยเฉพาะช่วงเรือจีนวิ่ง น้ำเซาะตลิ่งพังเรื่อยๆ นอกจากนั้นก็ช่วงน้ำหลากกระแสน้ำมันแรงกว่าเดิมการกัดเซาะก็รุนแรงขึ้น ก็เลยได้ทำตลิ่ง กำแพงวัดหมดไปหลายช่องแล้ว

สถานการณ์เปลี่ยน วิถีชีวิตก็เปลี่ยน ปลาที่หากินตามหนอง น้ำกก น้ำโขง ถ้าน้ำหลากใช้ดางใช้รอบ แต่ยกกับสวิงไปตามหลงก นอกจากนั้นก็มีส่วนออกไปรับจ้างหักข้าวโพด เก็บถั่ว รับจ้างตามเชียงคำ เชียงแสนน้อย งานรับจ้างขึ้นอยู่กับฤดูกาล

ปัญหาของเราตอนนี้คือไม่มีพื้นที่ทำกิน ในหมู่บ้านที่ส่วนมากเป็นของนายทุนหมดแล้ว มีนายหน้ามาซื้อ แล้วที่นายทุนเขาก็มีนายหน้านายหน้าก็ทำกันเองให้พี่ให้น้องทำ บ้านเราไม่ค่อยมีที่ทำกินแล้วที่หายาก ปลูกได้ก็ในบริเวณบ้าน ปลูกพอได้กิน”

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านการหาปลาและเครื่องมือหาปลา คือกรณีของแม่ฉิ่งบ้านเชียงแสนน้อยที่ต้องเปลี่ยนจากการหาปลาในแม่น้ำโขงไปหาแหล่งน้ำอื่น เช่น หลงก หนอง และแม่น้ำกก

นอกจากหาปลาได้ยากแล้วแม่หญิงยังต้องปรับเปลี่ยนเครื่องมือในการหาให้เหมาะกับสภาพแหล่งน้ำและใช้ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของปลาที่ต่างไปจากในแม่น้ำโขง ถึงจะมีหลงกกเป็นแหล่งหาปลาให้ได้พึ่งพาแทนน้ำโขงแต่ก็ใช้ว่าจะหาปลาได้เยอะและหนีจากปัญหาความผันผวนผิดปกติของแม่น้ำโขงได้ เพราะชีวิตหรือระบบนิเวศของหลงกกเชื่อมอยู่กับแม่น้ำโขง คือในช่วงน้ำหลากน้ำโขงจะเอ่อท่วมหลงกกและแหล่งน้ำอื่นๆผ่านเข้ามาทางแม่น้ำกซึ่งจะช่วยพาเอาปลานานาชนิดเข้ามาตามระบบธรรมชาติ ปีไหนน้ำโขงผิดปกติไม่ท่วมหรือท่วมน้อยปลาในหลงกก็จะน้อยตามไปด้วย

“การหาปลาถือเป็นอาชีพและเป็นการทำมาหากินหลักของกลุ่มผู้หญิงบ้านเราเลย เพียงแค่มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ไม่ได้หาตามแม่น้ำโขงเป็นหลักเหมือนแต่ก่อน เราไปหาตามหลง ตามหนอง แม่น้ำก เป็นส่วนใหญ่ เครื่องมือมีทั้งยอ มง เบ็ด สวิง ขึ้นอยู่กับช่วงฤดูกาลที่หาและความถนัดของแต่ละคน เครื่องมือที่ใช้ได้ตลอดทั้งมีแค่ยอ ยังพอให้ได้กินอยู่ตามหนองตามก แต่แม่น้ำโขงน้อยมากไม่มีเหมือนเดิม

เมื่อก่อนน้ำที่หลากเข้าหนองและหลงมันจะเป็นน้ำจากธรรมชาติจริงๆ น้ำโขงหนุนขึ้นมาผสมกับน้ำก ทำให้ปลาในหลงในหนองก็จะเยอะไปด้วย แต่เดี๋ยวนี้ต้องขึ้นอยู่กับจีน ถ้าจีนปลายน้ำมาน้ำถึงจะขึ้น ถ้าเขาไม่ปล่อยน้ำก็ไม่หลากเข้ามาปลาก็น้อย”

ตารางการประกอบอาชีพของแม่หญิงบ้านเชียงแสนน้อยในรอบปี

อาชีพ	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
หาปลา												
ปลูกผักใน ครัวเรือน												
ปลูกผักริมโขง												
ปลูกข้าวโพด												
ทำนา												
รับจ้างทั่วไป												
รับจ้างหักข้าวโพด												
รับจ้างเก็บถั่วแขก												

จากตารางแสดงจะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตของผู้หญิงบ้านเชียงแสนน้อย จากเดิมที่มีอาชีพหลักหลักเพียง 2-3 อาชีพคืออาชีพหาปลา ทำเกษตร และอาชีพเป็นแม่ค้าปลา ปัจจุบันมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เนื่องจากต้องปรับตัวจากการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน อาชีพที่หลากหลายมากขึ้นไม่ได้หมายความว่าจะมีชีวิตที่พอกพูนมากขึ้น แต่หมายถึงชีวิตที่ต้องดิ้นรนมากขึ้น ในรอบ 1 ปี ทำอาชีพที่สับเปลี่ยนหมุนเวียนตลอดทั้งปี อาชีพหาปลาถือเป็นอาชีพหลักของกลุ่มผู้หญิงบ้านเชียงแสนน้อย เพราะชาวบ้านสามารถหาได้ตลอดทั้งปี หารมาเพื่อบริโภคในครัวเรือนเหลือจากนั้นก็นำไปขาย ช่วงมีนาคม-เมษายน เป็นช่วงที่หาปลาได้เยอะที่สุด เนื่องจากเป็นช่วงน้ำเริ่มลดชาวบ้านลงหนอง เข้าหาตามหลกก แม่น้ำกก และแม่น้ำโขงบางส่วน เครื่องมือหาปลาที่ใช้ประจำได้แก่ ยอหรือจำ ใสเบ็ด เป็นต้น

พื้นที่หาปลาของผู้หญิงในปัจจุบันประกอบด้วย 1) หลกก สามารถหาได้ตลอดทั้งปี 2) หนองสามขา เป็นหนองของหมู่บ้าน ปีไหนน้ำนองก็จะมีมติให้เปิดประมงเพื่อนำเงินเข้าหมู่บ้าน แต่ถ้าปีไหนน้ำไม่นองปลาไม่ค่อยจะเปิดให้ชาวบ้านเข้าหาฟรี ช่วงเปิดหนองคือช่วงเดือนเมษายนของทุกปี 3) แม่น้ำกก หาได้ปีละ 1 ครั้ง คือช่วงน้ำนอง บางครอบครัวที่หาปลาทั้งสามมีและภรรยา สามีจะไปนอนไหลมองได้ปลามาก็จะนำมาให้ภรรยาจะนำปลาไปขายหรือจากการขายก็นำมาแปรรูปทำปลาแห้ง ปลาร้า 3) แม่น้ำโขงจากที่เคยเป็นพื้นที่หลักที่ใช้ประโยชน์ในการทำมาหากิน เช่นหาปลา ทำเกษตรริมโขง ปัจจุบันแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์น้อยมาก ตั้งแต่แม่น้ำโขงเปลี่ยน ปลาไม่ค่อยมี พื้นที่ทำเกษตรริมโขงกลายเป็นเขื่อนกันตลิ่ง มีการเดินเรือ และกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวมากขึ้น ชาวบ้านก็ไม่ค่อยลงน้ำโขงอีกเลย

เปิดประมუნหนองสามขา หนองน้ำหมู่บ้านผู้หญิงยกยอ ผู้ชายหว่านแหคู่เรือ

6. ข้อเสนอแนะชุมชน

อยากให้มาส่งเสริมเรื่องอาชีพของชาวบ้าน ปลาที่ไม่มีเหมือนแต่ก่อน พืชผักธรรมชาติก็ไม่มีเหมือนแต่ก่อน การทำมาหากินลำบากมากขึ้น ถ้ามีอาชีพเพิ่มในชุมชนจะเป็นการช่วยเหลือชุมชนอีกทาง

ภาคผนวก

รายชื่อนักวิจัย

1. นางสาวสมจิตร ทิสาน
2. นางจันเพ็ญ วิลัยวรรณ
3. นางโสภิตา โนระ
4. นางอ้อย เทียบฐาน
5. นางจันทนา ชัยมงคล
6. นางยอด แก้วดำ
7. นางสุนันท์ สมรักษ์
8. นางศรีวรรณ ใจเสมอ
9. นางสาวสมใจ มะลิพรรณ
10. นางอรุณี ทิทอง
11. นางกรวิภา สมรักษ์
12. นางสาววรรณ ธรรมताल
13. นางรัตติกาล ทิสาน
14. นางรำพึง ชันทาพูน
15. นางสาววิศรา ปัตถามัง

รายชื่อผู้ช่วยนักวิจัย

1. นายธีระพงศ์ โพธิ์มัน
2. นางสาวอรिता รัชธานี

ภาพการทำวิจัย

